

1965, s. 32, 41, 51, 277-287; Ebû Ali et-Tenûhî, *el-Ferec ba'de's-sidde* (nşr. Abbûd eş-Şaleci), Beyrut 1398/1978, I, 61; II, 90-100; IV, 110-111; Ebû Hayyân et-Tevhîdî, *el-Besâ'ir* (nşr. İbrâhim el-Kilânî), Dimaşk, ts. (Mektebetü'l-atlasî), II, 614, 637, 698; IV, 157; İbn Miskeveyh, *Tecâribü'l-ümmem*, I, 5-9; Seâlibî, *et-Tevfîk li't-telfîk* (nşr. İbrâhim Sâlih), Dimaşk 1403/1983, s. 141, 208-209; a.mlf., *Şimârü'l-kulûb* (nşr. Muhammed Ebû Şâdî), Kahire 1326, s. 150-152, 182; Hilâl es-Sâbî, *el-Vüzerâ'* (nşr. Abdüssettâr Ahmed Ferrâc), Kahire 1958, s. 130-131; Ebû İshak el-Husrî, *Zehrû'l-âdâb* (Zeki Mübârek vdğr.), Kahire 1372/1953, I, 185, 187; II, 445, 540, 565-567; III, 693-694, 790-791, 854-855; Hatib, *Târîhu Bağdâd*, II, 125; X, 95-101; Yâkût, *Mu'cemü'l-üdebâ'*, III, 46-49; XVII, 144-145; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, VIII, 9-10, 14-19; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 960; II, 107-111, 264, 266; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, II, 239-246; Kaşkaşendî, *Subhu'l-a'sâ* (Şemseddin), I, 442; II, 98; İbn Ma'sûm, *Envârü'r-rebî'* (nşr. Şâkir Hâdî Şûkr), Necef 1388/1968, II, 374-375; O. Loth, *Über Leben und Werke des 'Abdallah Ibn al-Mu'tazz*, Leipzig 1882, tür.yer.; Zeki Mübârek, *en-Nesrû'l-fennî fi'l-karnî'r-râbi'*, Beyrut 1352/1934, I, 98-99; Brockelmann, *GAL*, I, 80-81; *Suppl.*, I, 128-130; M. Abdülmün'im el-Hafâcî, *et-Teşbih fi şî'rî İbnî'r-Rûmî ve'bnî'l-Mu'tez*, Kahire 1948; a.mlf., *İbnü'l-Mu'tez ve türâşüh*, Beyrut 1411/1991; Abdülazîz Seyyid el-Ehl, *'Abdullah İbnü'l-Mu'tez*, Beyrut 1951; Ahmed Kemâl Zekî, *İbnü'l-Mu'tez el-'Abbâsî*, Kahire 1964; S. A. Bonebakker, "Reflection on the Kitâb al-Badî' of Ibn al-Mu'tazz", *Atti del terzo congresso di studi arabi e islamici ravello 16 Settembre 1966*, Napoli 1967, s. 191-209; a.mlf., "Ibn al-Mu'tazz and the Badî' on Introduction", *Annali*, XLI/4, Napoli 1981, s. 561-595; Şevki Dayf, *el-Fen ve mezâhibüh*, Kahire 1976, s. 108, 262-275; Ahmed Zeki Safvet, *Cemheretü resâ'ilü'l-'Arab fi 'uşûrî'l-'Arabîyyeti'z-zâhire*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-ilmiyye), IV, 305-313, 344-351; M. Abdülazîz el-Küfrâvî, *'Abdullah İbnü'l-Mu'tez el-'Abbâsî*, Kahire, ts. (Mektebetü nehdâti Mısır); İhsan Abbas, *Târîhu'n-naqdî'l-edebî'inde'l-'Arab*, Beyrut 1401/1981, s. 115-123; Fehd Ebû Hadre, *İbnü'l-Mu'tez*, Akkâ 1981; Ahmed Seyyid Muhammed, *Nakâ'izu İbnî'l-Mu'tez ve Temîm b. el-Mu'iz*, Kahire 1981; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, II, 377-381; ayrıca bk. tür.yer.; Cebrâil Süleyman Cebûr, *el-Mülûkû's-şu'arâ'*, Beyrut 1981, s. 147-166; Tâhâ Hüseyin, *Min Târîhi'l-edebî'l-'Arabî*, Beyrut 1982, II, 391-396; Abdullah Useylân, *el-Bedî' li'bnî'l-Mu'tez*, Riyad 1403/1983, tür.yer.; C. Zeydân, *Âdâb*, II, 164-166; Mustafa eş-Şek'a, *eş-Şi'r ve's-şu'arâ'*, Beyrut 1986, s. 740-790; Gassûb Hamîs, *'Abdullah İbnü'l-Mu'tez şâ'iren*, Katar 1406/1986, tür.yer.; Rukayye İbrâhim Ahmed, *Hilâfetü'l-Hâşimîyyûn*, Kahire 1987, tür.yer.; Yûnus Ahmed es-Sâmerrâî, *Şu'arâ'* 'Abbâsîyyûn, Beyrut 1407/1987, II, tür.yer.; a.mlf., "Havle Dîvânî'l-emîr 'Abdillâh b. el-Mu'tez", *el-Meurid*, X/3-4, Bağdâd 1981, s. 503-530; a.mlf., "el-Kırâ'a fi kitâbi Fuşûlî't-temâşîl", a.e., XIX/1 (1990), s. 256-268; M. Rîzâ Mürüvvat, *'Abdullah İbnü'l-Mu'tez*, Beyrut 1411/1990; Ali Şelak, *Merâhilü't-ta'avvurî'n-nesrî'l-'Arabî*, Beyrut 1992, II, 293-298; Naîm Kassâb, *İbnü'l-Mu'tez*, Beyrut 1995; a.mlf., "Mu'tezîd ...", *ZDMG*, XL (1886), s. 563-611; XLI (1887), s. 232-279; Şefîk Cebrî, "Kitâbü'l-Bedî'", *MMIAdm.*, XVI/1-2 (1941), s. 77-78; Selîm

Kahvecî, "el-Ginâ' ve eseruhû fi şî'rî İbnî'l-Mu'tez", *Havliyyât: Fer'u'l-âdâbi'l-'Arabîyye*, III, Beyrut 1985, s. 49-63; Mâcîde Hammûd, "'Abdullah İbnü'l-Mu'tez en-nâkıdû'l-mübdî'", *el-Ma'rife*, XXXI/346 (1992), s. 162-177; C. C. Torrey - [Ahmed Ateş], "İbnülmü'tez", *İA*, V/2, s. 868-870; B. Lewin, "İbn al-Mu'tazz", *EP* (Fr.), III, 916-917; M. Ali Lisânî Fişârekî, "İbn Mu'tez", *DMBİ*, IV, 632-641.

İSMAİL DURMUŞ

İBNÜ'L-MUVAKKİT

(ابن الوقت)

Muhammed b. Muhammed
b. Abdillâh el-Merrâküşî
(1894-1949)

Âlim ve muvakkit.

Merakeş'te doğdu. Babası bu şehirdeki İbn Yûsuf Camii'nde muvakkitlik yaptığı için İbnü'l-Muvakkit diye tanındı; daha sonra aynı görevi üstlenince Muvakkit lakabıyla da anıldı. İlk öğrenimini, babasının yönlendirmesiyle tasavvuf ehli âlimlerin ders verdiği medreselerde tamamladı ve hocalarından çok etkilendi. İbnü'l-Muvakkit, telif faaliyetine Faslı tanınmış şahsiyetlerin biyografilerini yazmakla başladı ve 1917-1929 yılları arasında kaleme aldığı dört eseriyle adını duyurdu. Bu alanda aralarında İbn Asker el-Mağribî, İbnü'l-Kâdî ve Ahmed Bâbâ et-Tinbükî'nin de bulunduğu Mağrib'in meşhur biyografî yazarlarının metoduna uymuş ve onların geleneksel çizgisini devam ettirmiştir. Daha sonra Muhammed Abdur, Resûd Rîzâ gibi İslâmî islah hareketi mensuplarının eserleriyle Muhammed Hâfız İbrâhim ve Muhammed el-Müveyhilî'nin hiciv ağırlıklı romanlarını okuyunca onlardan etkilendi. Bu âni değişikliğin ardından, geleneksel İslâm anlayışını sürdüren muhafazakâr ulemâya karşı islahatçıların yanında yer aldı ve onların yürüttüğü mücadeleyi heyecanla savundu. Ölümüne kadar tarikatlara, dervişlere, kadırlara, kâideler ve bozulduğuna inandığı bütün kurumların mensuplarına cephe aldı; özellikle yazılarında Cezayir'de sömürgecilik karşı bağimsızlık savaşına katılan birkaçı hariç tarikatların tamamını hedef endindi ve devamlı surette müslümanları Selefiyye çizgisine, Kur'an'a ve sahih sünnete dönmeye çağırdı. Avrupalı sömürgecilerin hayat tarzını benimseyen müslümanları da şiddetle eleştiriyor, yazdığı risâlelerde bir yandan onları, bir yandan gelenekçi âlimleri tenkit ediyordu. 1947'de gittiği hacdan dönüşünde kendini ibadete verdi ve 30 Kasım 1949'da Merakeş'te vefat etti.

Eserleri. İbnü'l-Muvakkit'in eserleri düşünce ve fikir yapısında meydana gelen değişikliğe göre iki grupta toplanmakta olup başlıcaları şunlardır: 1. *es-Sa'ade-tü'l-ebediyye fi't-ta'rîf bi-meşâhiri'l-hazretî'l-Merrâküşîyye* (I-II, Dârülbeyzâ 1917-1918; Kahire 1953). Müellifin en meşhur eseridir. 2. *Ta'tîrû'l-enfâs fi't-ta'rîf bi-Şeyh Ebi'l-'Abbâs es-Sebtî* (Fas 1918). Merakeş'te medfun yedi önemli şahsiyetten biri olan velî Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Ca'fer es-Sebtî'nin biyografisidir. 3. *İzhârü'l-me'hâmid fi't-ta'rîf bi-mev-lânâ el-vâlid (Ta'tîrû'l-enfâs* in hâmişinde, Fas 1918). 1911'de vefat eden babası Muhammed b. Abdullah'ın hayatını anlatmaktadır. 4. *el-İnbisât bi-telhişî'l-ig-tibât* (Kahire 1928). Sîdî Muhammed Bû Cendâr'ın *Kitâbü'l-İg-tibât bi-terâcimi a'lâmî'r-Ribât* adlı eserinin bir özettir. 5. *el-Keşf ve't-tibyân 'an hâli ehli'z-zamân* (Kahire 1932). İslahatçı fikrî yapısını sergilediği, müslüman toplumunun her kesiminde işlenen kötülükleri, ortaya çıkarılan bid'at ve hurafeleri ve Batılı hayat tarzını tenkit ettiği eseridir; özellikle müslümanların içine düştüğü çöküntünün en önemli sebebinin bid'at ve hurafelerin yayılması olduğu tezini işler. 6. *er-Rihletü'l-Merrâküşîyye (Mir'âtü'l-mesâvî'l-vakıyye, es-Seyfû'l-meslûl 'ale'l-mu'ânz 'an sünneti'r-Resûl)* (Kahire 1933). Merakeş'te yaşayan halkın bid'atlarını ve İslâm'a aykırı âdetlerini iki şahsı konuşarak eleştirdiği eseridir. 7. *el-İstibşâr fi zikri'l-havâdisi'l-emşâr* (Kahire, ts.). 8. *Mecmû'atü'l-yevâkîti'l-aşriyye (el-İstibşâr ile birlikte yayımlanmıştır)*. 9. *el-Mu'rib 'an meşâhiri müdüni'l-Mağrib* (Kahire 1349).

Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Sûde müellifin şu eserlerinden de bahseder: *Nüzhetü'l-mâlik ve'l-mülûk fi tercemeti meşâhiri'l-mülûk* (1929'da tamamlanmıştır), *el-İnâyetü'r-rabbâniyye fi't-ta'rîf bi-süyûhinâ min hâzihi'l-hazretî'l-Merrâküşîyye* (hocalarını tanıttığı bir fihristtir), *İrşâdû's-şeyh ve's-şârih bi-mûlaḥḥâşi ba'zî't-evâriḥ, ez-Ziyâ'ü'l-müntesir fi a'yânî'l-kurûnî'l-ülâ ile'r-râbi' 'aşer, Netâ'icü'l-eḥkârî'l-hakıyye fi medhi'l-tarîkâtî'l-Fethiyye, Me'âricü'l-münâ ve'l-emânî fi't-ta'rîf bi-şeyhine'l-Kuṭb Mevlânâ Fethillâh el-Bennânî* (Hocası ve şeyhi Ebû'l-Fazl Fethullah b. Ebû Bekir el-Bennânî'nin tarikatı hakkında yazdığı şiirlerini topladığı divanıdır), *Rûhu'l-yâkin fi ba'zî mezâyâ Seyyidi'l-müttakîn (Delîlû mü'rrihi'l-Mağribi'l-aḥşâ*, I, 58, 168, 225, 245, 278; II, 306, 413).

BİBLİYOGRAFYA :

Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Süde, *Delîlû mü'errihî'l-Magribî'l-akşâ*, Dârülbeyzâ 1960, bk. İndeks; a.mlf., *İlhâfû'l-mütâli' bi-vefeyâtî a'lâmi'l-karnî's-sâlis ve'r-râbi'* (Meusû'atü a'lâmi'l-Magrib içinde, nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1996, VIII, 2864; IX, 3248; a.mlf., *Sel-lû'n-nisâl* (a.e. içinde), IX, 3248-3249; Jamil M. Abun-Nasr, *The Tîjaniyya*, London 1965, s. 181; J. Berque, *French North Africa: The Maghrib Between Two World Wars*, London 1967, s. 74; Fevzi Abdürrezzâk, *el-Matba'atü'l-haceriyye fi'l-Magrib*, Rabat 1986, s. 34, 57, 60; Muhammed el-Menûni, *el-Meşâdirü'l-'Arabiyye li-târîhi'l-Magrib*, Muhammediye 1989, II, 204, 213, 270-271; A. Faure, "Un réformateur marocain", *Muhammad b. Muhammad b. 'Abd Allâh al-Muwaqqit al-Marrâkuşî*, *Hespêris*, sy. 1-2, Paris 1952, s. 165-194; a.mlf., "İbn al-Muwaqqit", *ELP* (Fr.), III, 917-918.

AHMET KAVAS

İBNÜ'L-MUZAFFER

(ابن المظفر)

Ebü'l-Hüseyn Muhammed b. el-Muzaffer b. Mûsâ el-Bezzâz el-Bağdâdî (ö. 379/989)

Hadis hâfızı.

Muharrem 286'da (Ocak 899) Bağdat'ta doğdu. Aslen Sâmerâlî olup babası Sâmerâ'dan Bağdat'a gidip yerleşmiştir. Sahâbî Seleme b. Ekvâ'n soyundan geldiği söylenmekle beraber kendisi hem bu konuda hem de Arap olup olmadığı hususunda kesin bilgiye sahip bulunmadığını belirtmiştir. Hatîb el-Bağdâdî, İbnü'l-Muzaffer'in soyunun Seleme'ye dayandığına dair bilgisi sadece Abdülvâhid b. Ali b. Berhân'ın verdiği söyleyerek bunu şüpheye karşılamıştır (*Târîhu Bağdâd*, III, 262). İbnü'l-Muzaffer 300 (912) yılı başından itibaren hadis öğrenimine başladı. Harran, Dimaşk, Mısır, el-Cezîre, Halep, Humus, Vâsıt, Kûfe ve Rakka'ya giderek Kâsım b. Zekerîyyâ el-Mutarriz, İbn Cerîr et-Taberî, İbnü'l-Bâğandî, Ebü'l-Kâsım el-Begavî, İbn Ebû Dâvûd, Tahâvî ve Ebû Arûbe gibi âlimlerden hadis öğrendi. Kendisinden Dârekutnî, İbn Şâhîn, Berkânî, İbn Ebü'l-Fevâris, Mâlinî, Ebû Nuaym el-İşfahânî ve Muhammed b. Hüseyin es-Sülemî hadis rivayet etti. İbnü'l-Muzaffer sika, me'mûn gibi vasıflarla anılmış olup ondan binlerce hadis yazan Dârekutnî'nin kendisine büyük saygı gösterdiği, Şîa'ya meyilli olup olmadığı yolundaki bir soruya onlara sempatisi bulunduğunu, ancak bunun güvenilirliğine zarar verecek nitelikte sayılmadığını belirttiği kaydedilmektedir. İbnü'l-Muzaffer Cemâziyelevvel 379'da (Ağustos 989) Bağdat'ta vefat etti.

Eserleri. 1. *el-Fevâ'id* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Hadis, nr. 357, vr. 96-100; Mecmua, nr. 80, vr. 83-87). 2. *el-Fevâ'idü'l-muntekâti'l-ğarâ'ibi'l-hisân* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 117, vr. 214-223). 3. *el-Cüz' fihi mine'l-fevâ'idü'l-muntekât 'ani's-şüyûhi'l-'avâlî* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 10-11). 4. *Hadîs* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 56, vr. 244^a-262^a). 5. *Ğarâ'ibü hadîsi'l-İmâm Ebî 'Abdillâh Mâlik b. Enes* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Hadis, nr. 279, vr. 63-77). 6. *Ğarâ'ibü hadîsi Şu'be b. el-Haccâc*. Abdullah b. Abdülazîz el-Gusn tarafından yüksek lisans tezi olarak neşre hazırlanmıştır (1404, Câmîatü'l-İmâm Muhammed b. Suûd el-İslâmiyye kütüyyetü usulî'd-dîn). 7. *Muntekâ min hadîsi Hişâm b. 'Ammâr* (Dârü'l-kütübî'z-Zâhiriyye, Mecmua, nr. 63, vr. 153-164). Onun ayrıca *Fezâ'ilü İbn 'Abbâs* adlı bir eseri bulunduğu kaydedilmektedir (İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 383).

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, III, 262-264; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, VII, 152-153; İbn Abdülhâdî, *'Ulemâ'ü'l-hadîs*, III, 172-174; Zehebî, *Tezkiretül-huffâz*, III, 980-982; a.mlf., *A'lâmü'n-nübelâ*, XVI, 418-421; a.mlf., *Mizânü'l-i'tidâl*, IV, 43; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI, 308; İbn Hacer, *Lisânü'l-Mizân*, V, 383-384; Süyûtî, *Tabakâtü'l-huffâz* (Ömer), s. 389-390; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 96; Zirikî, *el-A'lâm*, VII, 325; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mu'ellifin*, XII, 38; Sezgin, *GAS*, I, 204-205; Elbânî, *Mahtûât*, s. 393-394; Kettânî, *er-Risâletü'l-müsteṭrafe* (Özbek), s. 88, 153, 154, 183, 233-234.

KÂMİL ÇAKIN

İBNÜ'L-MÜBÂREK

(bk. ABDULLAH b. MÜBÂREK).

İBNÜ'L-MÜCÂVİR

(ابن المجاور)

(?) b. Muhammed b. Mes'ûd b. Ali b. Ahmed el-Bağdâdî en-Nisâbüri (ö. 630/1233'ten sonra)

Târîhu'l-müstebşir adlı eseriyile tanınan Arap denizcisi, coğrafyacı ve tarihçi.

Adı bilinmemekte, eserinin 352. sayfasında babasının adı ve soy kütüğü kaydedilmektedir. Bu durumun da etkisiyle yakın zamana kadar, 690 (1291) yılında ölen Necmeddin Yûsuf b. Ya'kûb ed-Dimaşkî (İbnü'l-Mücâvir) adlı hadis âlimiyle karıştırılmış ve eseri bu şahsa nisbet edilmiştir. Künyesinden, babasının veya dedelerinden birinin, zamanını Harem-i şerif'te yahut başka bir kutsal mekânda

ibadetle geçiren bir zâhid olduğu anlaşılmaktadır.

İbnü'l-Mücâvir, Arap yarımadasının batı ve güneybatı sahillerinin coğrafi-tarihi durumu ve özellikle buralarda VII. (XIII.) yüzyılın ilk yarısında yaşayan halkın örf ve âdetleri konusunda önemli bir kaynak olan *Târîhu'l-müstebşir* (*müstansır*) adlı eseri sebebiyle Yemen ve Hicaz bölgeleri üzerine en önde gelen coğrafyacılarından sayılmaktadır. Kendi ifadesine göre bir gemisi vardı ve deniz ülkeleri arasında ticaret yapıyordu. Bu gemi ile Uman denizi ve Hint Okyanusu'nda yolculuk etmiş, 618 (1221) yılında Hindistan'daki Deybül'e kadar giderek orada İzzeddin Şemsül-mülk Melikü't-Tüccâr lakabıyla tanınan Yahyâ b. Es'ad el-Beledî adında büyük bir tâcirle buluşmuştu. Yolculuklarında "râhnâmecât" denilen kılavuz kitaplar kullanması, onun denizcilik ve denizler hakkında geniş bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. İş gereği birçok ülkeyi görme imkânı bulmuş, meselâ 618'de (1221) Deybül ve Aden'i, 619 (1222), 624 (1227) ve 626 (1229) yıllarında Zebîd'i ziyaret etmişti; 627'de de (1230) Arabistan'da bulundu. İran, Irak, Hicaz, Yemen, Hadramut ve Uman'ın birçok yerini dolaşmış ve kitabında Kıs adası ile Arap yarımadasının doğusundaki bölgelerde yaşayan İbâzîler'e geniş yer ayırmıştır. Zebîd, Cidde ve Aden hakkında verdiği bilgiler çok geniş ve yararlıdır. Ayrıca Afrika sahillerine ve Makdişu'ya (Mogadişu) gitmiş, muhtemelen Kilve ve Komor adalarını da görmüştür; Endonezya'daki Cava adasına ulaştığını gösteren deliller de vardır. Eserinde yolları tanıtmaya ve şehirlerin birbirlerine olan uzaklıklarını belirtmeye özel bir çaba harcamıştır. İbnü'l-Mücâvir'in 630 (1233) yılı civarında ve denizde vefat etmiş olması kuvvetle muhtemeldir; bu tarihte henüz kitabını temize çekmemiş ve ona son şeklini vermemiştir.

İbnü'l-Mücâvir'in aktardığı olayların çoğu VI. (XII.) yüzyılın ikinci yarısına ve VII. (XIII.) yüzyılın ilk otuz yılına aittir. Söz konusu olayları anlatırken halkın ahlâkından, gelenek ve göreneklerinden, bölgeyle ilgili hikâye ve efsanelerden de bahsetmiştir. Meselâ Zebîd'deki evlilik âdetleri, düğün törenleri, köle alım satımı ve tüccarların bunu nasıl denetledikleri, o dönemde kullanılan ölçü tartı alet ve birimleri, paralar, elbise çeşitleri, vergilere dair önemli bilgiler verir. Aden'deki Züreyfîler'e ve Eyyûbîler'in Yemen hâkimiyetine geniş yer ayırmış, Yemen'de daha önce hüküm süren Suleyhîler ve özellikle kuruçuları Ali es-Suleyhî hakkında da Yemen